

ПРАВА ЛЮДИНИ І ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Шаповал Леся Іванівна –
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільного права і процесу
КНУВС, капітан міліції

НЕОБХІДНІСТЬ ПЕРЕВІРКИ ВОЛЕЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯН

Розглянуто питання, пов'язані з перевіркою волездатності громадян. Також наголошено, що до Закону України "Про нотаріат" слід включити не лише з'ясування нотаріусом дієздатності громадян та правоздатності й дієздатності юридичних осіб, які беруть участь у правочинах, а й волездатності громадян, тобто здатності (можливості) виражати свою волю при вчиненні правочинів.

Уделено внимание рассмотрению вопросов, связанных с проверкой волеизъявления граждан. Отмечается, что к Закону Украины "О нотариате" необходимо включить не только выяснения нотариусом дееспособности граждан и правоспособности и дееспособности юридических лиц, которые принимают участие в правочинах, но и волеизъявления граждан, то есть способности (возможности) выражать свою волю при совершении правочинов.

In the article the attention is focused on the questions, related to the verification of the citizens' will. It is accented that to the Law of Ukraine "On Notariate" it is necessary to include not only the clarification by the notary the capability of the citizens and legal capacity and capability of the legal person taking part in the deals but also the citizens' will, in other words the capability (possibility) to express the will during the concluding of the deals.

Ключові слова: волездатність громадян; правочин; нотаріус.

Згідно зі ст. 245 ЦК України форма довіреності повинна відповідати формі, в якій, відповідно до закону, має вчинятися правочин. Звідси, ніби, випливає, що довіреність на вчинення правочинів, які мо-

жуть бути вчинені усно, також може бути надана в усній формі. Однак ця норма має тлумачитися, як зазначає Є.О. Харитонов, у сукупності з положенням ч. 3 ст. 244 ЦК України, яка встановлює, що довіреність – це письмовий документ, що видається однією особою іншій особі. Отже, довіреність завжди має письмову форму. Вона може бути простою письмовою (наприклад, довіреність, яка видається юридичною особою одному з її працівників на представництво її інтересів) або нотаріально посвідченою [1, с. 162].

Нотаріальне посвідчення довіреності вимагається, якщо необхідність такої форми прямо передбачена в законі (наприклад, передпорушення) або іншому нормативному акті або якщо довіреність видається для здійснення дій, які вимагають нотаріального посвідчення.

У сформованій практиці фактично велика частина довіреностей, що видається фізичними особами, посвідчується нотаріально. Звичайно, існують ситуації, коли це не обов'язково. Наприклад, як правило, непотрібно оформляти довіреність, яка видається для здійснення правочину купівлі-продажу рухомого майна (меблів, пральної машини тощо) [2, с. 12].

Відповідно до ч. 1 ст. 245 ЦК України, на вчинення правочину, який потребує письмової форми, але не потребує нотаріального посвідчення, довіреність, за загальним правилом, не повинна посвідчуватись взагалі. Достатньо підпису фізичної особи, яка видала довіреність. Із законодавцем вступати в дискусію можна, але ж не при застосуванні правових норм. Тому такі довіреності є дійсними. Проте і третя особа, стосовно якої представник вчиняє правочин, має право вимагати доказів, які достовірно підтверджували б справжність підпису на довіреності особи, від імені якої діє представник. При цьому третя особа не повинно розглядатись як експерт. Інакше кажучи, третя особа завжди має право відмовитись від укладення договору з представником, який діє на підставі довіреності, що не посвідчена нотаріально або іншим чином, передбаченим ст. 245 ЦК України [3, с. 598].

Таким чином, з одного боку, навряд чи має сенс рекомендувати посвідчувати в нотаріуса довіреності, які однозначно не вимагають нотаріальної форми. З другого боку, якщо такої впевненості немає, ліпше все-таки звернутися до нотаріальної контори, щоб перестраховатися. Це деякою мірою гарантує надалі відсутність труднощів [4, с. 23].

Нотаріальне посвідчення довіреностей передбачає здійснення низки дій. Особа, яку має представляти представник, має особисто з'явитися до нотаріуса, якка представника не обов'язково. По-перше, посвідчуючи довіреність, нотаріус свідчить, що вона видана (підписана) тією особою, від імені якої виходить; по-друге, нотаріус підтверджує, що він перевірів дієздатність особи, яка видала довіреність; по-третє, нотаріус перевіряє, чи відповідає закону зміст довіреності [5, с. 35].

У ст. 44 Закону України "Про нотаріат" зазначається, що при посвідченні правочинів з'ясовується дієздатність громадян і перевіряється

правоздатність юридичних осіб, які беруть участь у правочинах. У разі вчинення правочину представником перевіряються його повноваження [6].

З'ясовуючи дієздатність учасників правочинів, нотаріус вимагає від них відповідний документ, яким може бути паспорт громадянина України, акт цивільного стану громадян про народження, про шлюб, розірвання шлюбу, трудовий договір, свідоцтво про реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи тощо.

Однак слід зазначити, що дієздатність пов'язана не тільки з досягненням певного віку, але й з наданням повної дієздатності (ст. 35 ЦК України) або з рішенням суду про обмеження дієздатності особи, або визнання її недієздатною.

Але слід зауважити, що нотаріус не завжди може з'ясувати наявність у громадян дієздатності, але якщо в нотаріуса є підстави вважати, що хтось з учасників правочину не розуміє значення своїх дій або не може ними керувати внаслідок певної хвороби чи вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, токсичних речовин тощо, а відомостей про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною немає, нотаріус відкладає вчинення правочину і з'ясовує, чи є рішення суду про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною, яке набрало законної сили. Якщо таке рішення судом не виносилось, нотаріус повідомляє про своє припущення одну з осіб чи один з органів, вказаних у ст. 237 ЦК України, які можуть звернутись до суду із заявою про визнання цієї особи недієздатною або обмежено дієздатною [7, с. 54].

Таким чином, на практиці нотаріус, уже посвідчуючи довіреність, з'ясовує не тільки дієздатність фізичної особи, а й визначає її волездатність. Хоча в законодавстві такий обов'язок нотаріуса не закріплено, але це опосередковано впливає зі ст. 50 Закону України "Про нотаріат", яка передбачає можливість заінтересованої особи оскаржити неправильно вчинену нотаріальну дію або відмову у вчиненні нотаріальної дії.

Тому, на нашу думку, перевірка нотаріусами волездатності громадян, яка здійснюється на практиці, повинна бути законодавчо врегульована. Пропонуємо до ст. 44 Закону України "Про нотаріат" включити не лише з'ясування нотаріусом дієздатності громадян та правоздатності й дієздатності юридичних осіб, які беруть участь у правочинах, а й *волездатності громадян*, тобто здатності (можливості) виражати свою волю, вчиняючи правочини. Перевірка волездатності громадян матиме значення в тих випадках, коли у нотаріуса немає рішення суду про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною, але з ситуації, яка склалася, вбачається нездатність особи керувати своїми діями. Наприклад, на практиці виникають ситуації, коли зацікавлені особи звертаються до нотаріуса про посвідчення заповіту тяжко хворого, проте при цьому нотаріус встановлює, що спад-

* Волездатність розуміється як вияв волі, котрий характеризується певним ступенем розсудливості, здатністю людини цілком усвідомлювати свої дії.

кодавець не в змозі виявляти свою волю, і нотаріус повинен відмовити у посвідченні такого заповіту.

З'ясування волездатності громадян впливає з природи правочинів. Головним у вирішенні питання про вчинення правочину є не фактичний, а юридичний факт – вияв волі на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. Саме у спрямованості дій полягає сутність правочинів. Адже однією з умов дійсності правочинів є збіжність внутрішньої волі з зовнішнім волевиявленням.

Здійснюючи порівняльний аналіз чинного цивільного законодавства України та Німецького цивільного уложення, дійшли висновку, що у Німецькому цивільному уложенні нормативний матеріал, аналогічний тому, який поміщено у главі 16 ЦК України, виокремлений в окрему главу, яка називається "Волевиявлення" [3, с. 479].

Таким чином, пропонуємо ст. 44 Закону України "Про нотаріат" викласти в такій редакції:

"1. При посвідченні правочинів з'ясовується дієздатність і волездатність фізичних осіб, а також перевіряються правоздатність і дієздатність юридичних осіб, які беруть участь у правочинах. У разі вчинення правочину представником перевіряються його повноваження.

2. Нотаріус при з'ясуванні наявності волездатності фізичних осіб, які беруть участь у правочинах, здійснює:

встановлення дійсних намірів сторін до вчинення правочину, який він посвідчує, а також відсутність у сторін (представника) заперечень щодо кожної з умов правочину;

встановлення дійсних намірів кожного з учасників правочину здійснюється шляхом з'ясування нотаріусом однакового розуміння сторонами (представником) значення, умов правочину та його правових наслідків для кожної зі сторін;

встановлення дійсних намірів однієї зі сторін правочину може бути здійснено нотаріусом за відсутності іншої сторони з метою виключення можливості стороннього впливу на її волевиявлення;

правочин посвідчується нотаріусом, якщо кожна зі сторін (чи представник) однаково розуміє умови правочину та його правові наслідки".

Отже, слід внести зміни і до п. 14 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, та надати п. 14 даної Інструкції такого вигляду: "При посвідченні правочинів з'ясовується дієздатність і волездатність фізичних осіб, а також перевіряються правоздатність і дієздатність юридичних осіб, які беруть участь у правочинах. У разі вчинення правочинів представником перевіряються його повноваження".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України. – Наук.-практ. комент. / Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний, В. М. Зубар та ін., за заг. ред. Є. О. Харитонova. – Х. : Одиссей, 2003. – С. 162.

2. Басистов А. Г. Доверенность: субъектный состав, полномочия, оформление, некоторые особенности : учеб.-практ. пособие / Басистов А. Г. , под ред. М. Ю. Барщевского. – М. : Болье альвы, 1996. – С. 12.

3. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : в 4 т. / [А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Коивенко, В. Г. Ротань] ; за ред. А. Г. Яреми. – К. : А.С.К.; 2004. – Т. 1. – С. 598.

4. Рясенцев В. А. Представительство в советском гражданском праве : в 2 т. : дис. ... доктора юрид. наук / Рясенцев В. А. – М., 1948. – Т. 1. – С. 23.

5. Косарева И. Удостоверение доверенностей, выдаваемых гражданами и юридическими лицами / И. Косарева // Российская юстиция. – 2001. – № 9 – С. 35.

6. Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1993 р. // Зібрання законодавства України. – Т. 7, 7(3)2.

7. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 3 берез. 2004 р. № 20/5 // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 4. – С. 54.